

อาหารรอบบ้านกับความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกร ชาวสวนยางในชุมชนบางเหริ่ง

บัณฑูชา สมบูรณ์สุข^{1*} และ ปุรวิชญ์ พิทยาภินันท์^{2*}

¹ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประเทศไทย

² คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ ประเทศไทย

Food around the Home and Para-rubber Farmer Households' Food Security in Bang Rieang

Buncha Somboonsuke^{1*} and Purawich Pitthayaphinant^{2*}

¹ Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University, Thailand

² Faculty of Technology and Community Development, Thaksin University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 4 November 2020

Revised 16 October 2021

Accepted 25 October 2021

คำสำคัญ

เกษตรกรชาวสวนยาง

ครัวเรือนเกษตรกร

ความมั่นคงทางอาหาร

บทคัดย่อ

จากปัญหาที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเผชิญ เช่น การถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสม ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรสูง ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ทำให้อาหารรอบบ้านมีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนมากยิ่งขึ้น การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์และสภาพเศรษฐกิจสังคม รวมถึงความมั่นคงทางอาหารและกลยุทธ์การรับมือด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนบางเหริ่ง รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนาลงตามธรรมชาติกับเกษตรกรชาวสวนยาง จำนวน 330 ราย ซึ่งใช้การสุ่มตัวอย่างแบบผลานวิธี การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรชาวสวนยางมีประสบการณ์การทำการเกษตรสูง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 9.9 ไร่ และมีการผลิตอาหารที่หลากหลายรอบบ้านเป็นพืชอาหาร 11 ชนิด และสัตว์เศรษฐกิจ 2 ชนิด วัตถุประสงค์ในการผลิตคือ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย อาหารที่ผลิตได้มีไม่เพียงพอสำหรับการบริโภค ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องใช้จ่ายเงินซื้ออาหารจากตลาด กลยุทธ์การรับมือด้านอาหารที่สำคัญ ได้แก่ การรับประทานอาหารที่มีราคาถูก การจำกัดขนาดของมื้ออาหาร การซื้ออาหารโดยเงินเชื่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรดำเนินโครงการเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง

* Corresponding author

E-mail address:

purawich.p@gmail.com

Keywords:

para-rubber farmer,
farmer household,
food security

Abstract

Para-rubber farmer households face problems such as inappropriate land ownership and land use, high costs of agricultural production, and low agricultural product prices. Therefore, food around the home is more important to household food security. This research describes the para-rubber farmer households' demographic and socio-economic characteristics, food security, and food coping strategies in Bang Rieang. Primary data were collected using structured interviews, non-participant observations, and natural conversations with a total sample of 330 para-rubber farmers, using the mixed method sampling technique. Descriptive statistics and manifest content analysis were applied for data analysis as well. The results reveal that the para-rubber farmers are very experienced in farming. The average farm size of the para-rubber farming households is 9.9 rai. They produce a different variety of food around their own home. There are 11 species of food crops and 2 species of economic animals. The objectives of the production are for household consumption and sale. The food availability from production sources is inadequate for consumption. Consequently, the para-rubber farming households have to spend money to acquire food from the market. The key food coping strategies are eating inexpensive food, limiting meal-sized portions, and buying food on credit. The related government agencies should initiate projects to improve the para-rubber farmers' household food security.

1. บทนำ

อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเป็นองค์ประกอบหนึ่งในความมั่นคงของมนุษย์ ทุกคนควรได้รับประทานอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยอย่างเพียงพอเพื่อสุขภาพที่ดี และนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของบุคคล ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นประเด็นสำคัญในระดับนโยบายของชาติ ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) จนถึงฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) และแผนพัฒนาการเกษตรในช่วงเดียวกัน รวมถึงแผนอื่น ๆ เช่น กรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย กรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงด้านอาหาร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2560-2564) (คณะอนุกรรมการจัดทำแผนเพื่อการบริหารความมั่นคงทางด้านอาหาร, 2560)

ผลการวิเคราะห์ดัชนีความมั่นคงทางอาหารของ The Economist Intelligence Unit (2020) พบว่า ในปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยจัดอยู่ในอันดับที่ 52 จาก 113 ประเทศทั่วโลก และอยู่ในอันดับที่ 3 ของเอเชียอาคเนย์รองจากสิงคโปร์ และมาเลเซีย ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีรายงานว่า ประเทศไทยมีประชากรที่อยู่ในภาวะทุพโภชนาการร้อยละ 7.8 และจากรายงานของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2563) พบว่า ในปี พ.ศ. 2561 ประชากรที่มีความยากจนด้านอาหาร มีรายจ่ายเพื่อบริโภคเฉลี่ยต่อคนต่อเดือนต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหารในประเทศ และภาคใต้มีจำนวน 298.1 และ 58.1 พันคน ตามลำดับ จึงกล่าวได้ว่า ประเทศไทยยังมีปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารเช่นเดียวกับที่ถน ไตรจันทร์ และคณะ (2560, น. 578) ได้กล่าวไว้

ตำบลบางเหริย อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ที่จัดอยู่ในเขตเหมาะสมสำหรับการปลูกยางพารา (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2556, น. 249) คราวเรือนส่วนใหญ่ในพื้นที่ทำสวนยางพาราเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย เช่น การทำสวนปาล์ม น้ำมัน การทำนาข้าว การทำสวนมะลิ อีกทั้งยังเป็นแหล่งผลิตผักที่สำคัญของจังหวัดสงขลาอีกด้วย ซึ่งผลการสำรวจเบื้องต้น (preliminary survey) จากการสนทนากลุ่มกับเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางประสบปัญหาเชิงประจักษ์หลายประการที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ได้แก่ ปัญหาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะในช่วงที่ราคายางพาราสูงจนเกิดกระแสตื่นยางเมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว เกษตรกรชาวสวนยางหลายครัวเรือนได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่นาข้าว ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มและน้ำท่วมขัง เป็นพื้นที่ปลูกยางพารา ทำให้ปริมาณผลผลิตยางพาราที่ได้รับต่ำกว่าที่ควรจะเป็น และพื้นที่ผลิตอาหารของครัวเรือนลดลง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอาหารที่ผลิตได้มีปริมาณไม่พอเพียงต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือนตามมา อันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์แบบแข่งขันกัน กล่าวคือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีที่ดินจำกัด หากนำที่ดินไปใช้ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้น จะเหลือที่ดินสำหรับปลูกข้าวน้อยลง

เกษตรกรชาวสวนยางยังให้ข้อมูลว่า คราวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางประสบปัญหา ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรสูง เนื่องจากการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก โดยเฉพาะเคมีภัณฑ์ ซึ่งเป็นสินค้าที่จัดอยู่ในตลาดผู้ขายน้อยราย ประกอบกับข้อจำกัดด้านทุนมนุษย์ ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถใช้ปัจจัยการผลิตดังกล่าวในระดับที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังต้องเผชิญกับปัญหาราคामผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง และจำเป็นต้องพึ่งพาระบบตลาดที่เกษตรกรชาวสวนยางไม่มีบทบาทในการตัดสินใจและกำหนดเงื่อนไขใด ๆ ซึ่งทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่มีความมั่นคงทางรายได้ นอกจากนี้การประสมภยธรรมชาติถือเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องตระหนักถึงการสร้างหลักประกันในความมั่นคงทางอาหาร

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมพบว่า แม้งานวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารจะปรากฏให้เห็นทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ทั้งในระดับจุลภาคและระดับมหภาค ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ทว่างานวิจัยที่เจาะจงศึกษาเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีจำกัด ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าจะหาคำตอบ โดยนำเสนอว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพารามีลักษณะทางประชากรศาสตร์และสภาพเศรษฐกิจสังคม รวมถึงความมั่นคงทางอาหารและกลยุทธ์การรับมือด้านอาหารเป็นอย่างไร ทั้งนี้ได้ทำการศึกษาความมั่นคงทางอาหารใน 3 มิติ ประกอบด้วย การมีอาหาร การเข้าถึงอาหาร และการใช้ประโยชน์จากอาหารตามแนวคิดของ United States Agency for International Development (USAID) (1992 as cited in Tefera & Tefera, 2014, p. 93)

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์และสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราในพื้นที่วิจัย 2) ศึกษาความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราในพื้นที่วิจัย และ 3) ศึกษากลยุทธ์การรับมือด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราในพื้นที่วิจัย โดยมุ่งหวังให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัยพึงตระหนักในความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน และมีกลยุทธ์การรับมือด้านอาหารของครัวเรือนอย่างเหมาะสมภายใต้ความเสี่ยงหลากหลายรูปแบบในอนาคต นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสำหรับจัดทำแผนและโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในพื้นที่วิจัยและพื้นที่อื่นที่มีบริบทแวดล้อมใกล้เคียงหรือคล้ายคลึงกัน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายที่ 12 เสริมสร้างความมั่นคงทางพลังงานและอาหาร ในนโยบายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. 2558-2564 (สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, 2558, น. 18)

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

นิยามของความมั่นคงทางอาหารซึ่งเป็นที่รู้จักและได้รับการอ้างอิงมากที่สุดมาจากการประชุมสุดยอดอาหารโลกในปี พ.ศ. 2539 กล่าวไว้ว่า ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง การที่ทุกคนมีความสามารถในการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัย และมีโภชนาการ ทั้งทางกายภาพและเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของตนเอง (ศจินทร์ ประชาสันต์, 2552, น. 6) ขณะที่พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 (2551) ได้ให้ความหมายของความมั่นคงทางอาหารว่า การเข้าถึงอาหารที่มีอย่างเพียงพอ สำหรับการบริโภคของประชาชนในประเทศ อาหารมีความปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการเหมาะสมตามความต้องการตามวัย เพื่อการมีสุขภาพที่ดี รวมทั้งการมีระบบการผลิตที่เกื้อหนุนรักษาความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา และความคงอยู่ของฐานทรัพยากรอาหารทางธรรมชาติของประเทศ ทั้งในภาวะปกติ หรือเกิดภัยพิบัติ สาธารณภัย หรือการก่อการร้ายอันเกี่ยวเนื่องจากอาหาร

ความมั่นคงทางอาหารใน 3 มิติ ได้แก่ 1) การมีอาหาร หมายถึง การมีอาหารที่มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอต่อความต้องการของครัวเรือน ซึ่งได้มาจากการผลิตรวมทั้งความช่วยเหลือทางอาหาร 2) การเข้าถึงอาหาร หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากร เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่า ที่เพียงพอและเหมาะสมของครัวเรือน เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีคุณค่าทางโภชนาการ 3) การใช้ประโยชน์จากอาหาร หมายถึง การใช้ประโยชน์จากอาหารที่เชื่อมโยงกับการมีอาหารที่เพียงพอ การมีน้ำสะอาด การดูแลสุขภาพและสุขอนามัย เพื่อที่จะเข้าถึงความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ

3. วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวางในตำบลบางเหริยง อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา เนื่องจากกวนเนียงเป็น 1 ใน 16 อำเภอของจังหวัดสงขลา ซึ่งมีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากเป็นอันดับที่ 7 ของจังหวัดสงขลา 52,464 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 33.8 ของพื้นที่ทั้งอำเภอ (155,246 ไร่) ประกอบด้วยพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้น ผัก และไม้ดอก 52,044, 410 และ 10 ไร่ ตามลำดับ รวมถึงมีจำนวนเกษตรกรชาวสวนยางมากเป็นอันดับที่ 8 ของจังหวัดสงขลา และมีพื้นที่ปลูกยางพารามากเป็นอันดับที่ 9 ของจังหวัดสงขลา 5,282 ครัวเรือน และ 46,077 ไร่ ตามลำดับ อีกทั้งยังมีพื้นที่นอกเขตชลประทานหรืออาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว 115,583 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 74.5 ของพื้นที่ทั้งอำเภอ

สำหรับบางเหริยงเป็น 1 ใน 4 ตำบลของอำเภอกวนเนียง ซึ่งมีพื้นที่มากที่สุด 56,318 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 36.3 ของพื้นที่ทั้งอำเภอ รวมทั้งมีสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 44.1 ของพื้นที่ทั้งตำบล ประกอบด้วยพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้น ผัก และไม้ดอก

24,581, 220 และ 10 ไร่ ตามลำดับ และมีการปลูกยางพาราเป็นจำนวนมาก โดยมีจำนวนเกษตรกรชาวสวนยางมากเป็นอันดับที่ 2 รองจากตำบลรัตนภูมิ (2,175 ครัวเรือน) และมีพื้นที่ปลูกยางพารามากที่สุด 1,869 ครัวเรือน และ 23,427 ไร่ ตามลำดับ แต่บางเหรียญเป็นตำบลที่มีจำนวนครัวเรือนและพื้นที่ปลูกพืชอาหารน้อยที่สุด 224 ครัวเรือน จำแนกเป็นผักและข้าว 205 และ 19 ครัวเรือน และ 745 ไร่ จำแนกเป็นผักและข้าว 630 และ 115 ไร่ ตามลำดับ นอกจากนี้พื้นที่เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทาน 51,978 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 92.3 ของพื้นที่ทั้งตำบล ซึ่งทำให้ครัวเรือนเกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ จากข้อมูลดังกล่าว เป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรส่วนหนึ่งในพื้นที่ประสบปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร และมีความเป็นไปได้สูงที่ครัวเรือนอื่นจะประสบปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารในอนาคต

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาในระดับครัวเรือน ซึ่งเป็นทั้งภาคการผลิตระดับต้นน้ำและแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน เนื่องจากผู้ผลิตควรมีความมั่นคงทางอาหารก่อนที่จะผลิตให้แก่ผู้บริโภค กลุ่มตัวอย่างคือเกษตรกรชาวสวนยาง จำนวน 330 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทนเกษตรกรชาวสวนยาง 1 ราย) ซึ่งกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1967, p. 886) เนื่องจากทราบจำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีจำนวน 1,869 ครัวเรือน โดยยอมให้ค่าความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่างเกิดขึ้นได้ไม่เกินร้อยละ 5 การสุ่มตัวอย่างใช้วิธีการแบบผลานวิธี โดยเริ่มจากการสุ่มตัวอย่างแบบง่ายด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ หลังจากนั้นได้ใช้การเลือกแบบเจาะจง ซึ่งมีเกณฑ์ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางคือ 1) มีสวนยางพาราขนาดเล็กหรือไม่เกิน 50 ไร่ 2) ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นแรงงานหลักในกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร และ 3) ปลูกพืชอาหารและ/หรือเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจซึ่งถือเป็นอาหารรอบบ้าน เพื่อบริโภคในครัวเรือน หรือมี 2 วิธีการผลิตคือผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย

การรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณใช้แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างที่ผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญด้านยางพาราและการทดลองใช้กับเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ตามที่ธานีรินทร์ ศิลป์จารุ (2555, น. 96) ได้แนะนำเรียบร้อยแล้ว ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามและวัตถุประสงค์ของทุกข้อคำถามมากกว่า 0.5 แสดงว่าสามารถนำไปใช้ได้ (สุวิมล ตีรภานันท์, 2550, น. 166) และมีค่าความเชื่อมั่นแบบความสอดคล้องภายในตามวิธีการของครอนบาคค่อนข้างสูง ตั้งแต่ 0.7 ขึ้นไป (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2550, น. 284) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ข้อคำถามความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง มีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ 5 แทนมากที่สุด 4 3 2 และ 1 แทนมาก ปานกลาง น้อย

และน้อยที่สุด ตามลำดับ โดยกำหนดเกณฑ์ในการประเมินผลค่าเฉลี่ย คือ มากที่สุด (4.2-5.0) มาก (3.4-4.2) ปานกลาง (2.6-3.4) น้อย (1.8-2.6) และน้อยที่สุด (1.0-1.8)

นอกจากนี้ได้รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาอธิบายเสริมข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งมีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกต แบบไม่มีส่วนร่วมผ่านการเยี่ยมเยียนฟาร์ม การสนทนาตามธรรมชาติ รวมถึงการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยและด้านข้อมูล (ต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างเวลา) (สุภางค์ จันทวานิช, 2559, น. 129-130) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ และนำเสนอด้วยการพรรณนา

4. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

4.1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์และสภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

เกษตรกรชาวสวนยางที่ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (83.0%) มีอายุเฉลี่ย 46.3 ปี ซึ่งอยู่ในวัยทำงาน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้นในสัดส่วนมากที่สุด (26.1%) รองลงมาคือ ประถมศึกษาตอนปลาย (25.2%) มีสถานภาพสมรสร้อยละ 75.2 มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 3 คน ประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตร ในจำนวนนี้เป็นแรงงานครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 2 คน คือ แรงงานคู่สามี-ภรรยา ซึ่งเป็นแรงงานที่ทำงานถาวรในพื้นที่ โดยไม่มีการเคลื่อนย้ายหรืออพยพไปทำงานที่อื่น และมีประสบการณ์การทำงานเกษตรสูง เฉลี่ย 17.9 ปี

หากพิจารณาแรงงานครัวเรือนในเชิงปริมาณ โดยวัดจากจำนวนแรงงานถือว่า แรงงานครัวเรือนมีจำกัด และมีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานครัวเรือน และจำเป็นต้องจ้างแรงงานจากภายนอก หากแรงงานคู่สามี-ภรรยามีปัญหาสุขภาพ หรือไม่สามารถปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรได้ ขณะที่บุตรของเกษตรกรชาวสวนยางส่วนหนึ่งไม่สนใจและมีอคติต่ออาชีพเกษตรกร โดยมองว่าเกษตรกรเป็นอาชีพที่ไร้ศักดิ์ศรี รวมถึงไม่มีความภูมิใจต่ออาชีพดังกล่าว และมีต้นทุนค่าเสียโอกาสสูงหากประกอบอาชีพนี้ อีกทั้งเกษตรกรชาวสวนยางบางรายไม่ต้องการให้บุตรของตนเองประกอบอาชีพเกษตรกร เพราะภาพชีวิตของการเป็นเกษตรกรปรากฏให้เห็นถึงความลำบาก ความทุกข์ยามยาก และการดิ้นรนต่อสู้แบบปากกัดตีนถีบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำอย่างต่อเนื่อง และในช่วงที่เกิดภัยธรรมชาติ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่ความแตกแยกของครอบครัว เนื่องจากบุตรที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวหรือวัยทำงานได้อพยพหรือทิ้งถิ่นฐาน เพื่อไปแสวงหางานที่สร้างรายได้ หรือประกอบอาชีพตามที่ต้องการนอกพื้นที่ กระนั้นก็ตามหากพิจารณาแรงงานครัวเรือนในเชิงคุณภาพ โดยวัดจากประสบการณ์การทำงานเกษตรถือว่า แรงงานครัวเรือนมี

ความสามารถในการผลิตทางการเกษตร และได้มีการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการให้แก่ บุตรที่สนใจจะสืบทอดอาชีพเกษตรกร โดยให้บุตรได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติงานในกิจกรรมการ ผลิตทางการเกษตร

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้จากการทำการเกษตรเฉลี่ย 284,357.7 บาท ต่อปี ซึ่งรายได้เกินครึ่งมาจากการทำสวนยางพาราเฉลี่ย 191,525.1 บาทต่อปี อีกทั้งยังมีรายได้ นอกฟาร์มเฉลี่ย 92,737.3 บาทต่อปี จากข้อค้นพบดังกล่าว เห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง มีรายได้เฉลี่ยสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนทั่วประเทศ (26,946.4 บาทต่อปี) ในภาคใต้ (26,913.0 บาทต่อปี) และจังหวัดสงขลา (26,702.7 บาทต่อปี) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563ก) และสูงกว่าเส้นความยากจน (ค่าใช้จ่ายสำหรับอาหารและสินค้าบริการในหมวดที่ไม่ใช่อาหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตขั้นต่ำของปัจเจกบุคคล เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคม) ของประเทศ (2,710.0 บาทต่อคนต่อเดือน) ภาคใต้ (2,793.0 บาทต่อคนต่อเดือน) และจังหวัดสงขลา (2,926.0 บาทต่อคนต่อเดือน) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563ข) อีกทั้งผลการวิจัย ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2557, น. 100) ที่รายงานว่า ชาวใต้ มีรายได้อยู่ในช่วง 100,000-300,000 บาทต่อปี

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีค่าใช้จ่ายในการทำการเกษตรเฉลี่ย 27,884.0 บาท ต่อปี จำแนกเป็นค่าใช้จ่ายในการทำสวนยางพาราเฉลี่ย 12,795.5 บาทต่อปี สำหรับค่าใช้จ่าย อื่นๆ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตรสูงสุด เฉลี่ย 121,711.1 บาทต่อปี รองลงมา คือ ค่าใช้จ่ายในหมวดค่าอาหาร ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการบริโภค อาหารนอกบ้าน ค่าอาหารและวัตถุดิบสำหรับประกอบอาหาร เฉลี่ย 28,800.0 และ 24,386.0 บาท ต่อปี ตามลำดับ ส่วนค่าใช้จ่ายที่ต่ำที่สุดคือค่าอุปกรณ์ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวก เฉลี่ย 1,385.7 บาทต่อปี (ตารางที่ 1) เห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางให้ความสำคัญกับการศึกษาของบุตรและอาหาร เพราะต้องการให้บุตรได้มีโอกาสทางการศึกษาที่ดี และอาหาร เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้าน อาหารของครัวเรือน เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือนถือว่าค่อนข้างน้อย ประมาณ ร้อยละ 30 เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน

ตารางที่ 1

ค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

ประเภทค่าใช้จ่าย	ค่าใช้จ่าย (บาท/ครั้ง)	ความถี่ ในการจ่าย (ครั้ง/ปี)	ค่าใช้จ่าย (บาท/ปี)
1. ค่าอาหาร			76,521.9 (30.8%)
1.1 ค่าใช้จ่ายในการบริโภคอาหารนอกบ้าน	1,838.6	25.6	28,800.0 (11.6%)
1.2 ค่าวัตถุดิบสำหรับประกอบอาหาร	297.3	89.9	24,386.0 (9.8%)
1.3 ค่าขนมขบเคี้ยวและเครื่องดื่ม	147.8	129.0	12,927.0 (5.2%)
1.4 ค่าข้าวสาร	334.9	25.7	5,778.5 (2.3%)
1.5 ค่าเครื่องปรุงสำหรับประกอบอาหาร	340.5	12.4	4,630.4 (1.9%)
2. ค่าเสื้อผ้าและเครื่องใช้ในครัวเรือน			14,370.4 (5.7%)
2.1 ค่าเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ใช้เป็นประจำ เช่น ผงซักฟอก สบู่ น้ำยาล้างจาน ยาสีพื้น	449.0	11.9	5,786.0 (2.3%)
2.2 ค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าอาหารสุนัข/แมว	218.8	60.0	5,700.0 (2.2%)
2.3 ค่าเสื้อผ้า/เครื่องแต่งกาย	903.1	2.7	2,884.4 (1.2%)
3. ค่าสาธารณูปโภค			24,156.1 (9.6%)
3.1 ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ ยานพาหนะ	472.9	39.0	10,658.0 (4.3%)
3.2 ค่าโทรศัพท์	395.3	20.1	7,247.9 (2.9%)
3.3 ค่าไฟฟ้า	343.3	12.0	3,871.4 (1.5%)
3.4 ค่าน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค	202.8	12.0	2,378.8 (0.9%)
4. ค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษาของบุตร (ค่าเทอมและค่าใช้จ่ายรายวัน)	8,555.6	169.6	121,711.1 (48.9%)
5. ค่าใช้จ่ายสำหรับกิจกรรมทางสังคม เช่น งานฌาปนกิจ งานบุญประเพณี งานบวช งานแต่งงาน	275.0	38.0	9,164.0 (3.7%)
6. ค่าซ่อมแซมที่พักอาศัย ยานพาหนะ และ อุปกรณ์	1,666.7	3.0	1,666.7 (0.7%)
7. ค่าอุปกรณ์ไฟฟ้าและสิ่งอำนวยความสะดวก	1,100.0	1.4	1,385.7 (0.6%)
รวม			248,975.9 (100.0%)

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บ หมายถึง สัดส่วนของค่าใช้จ่ายรายการนั้นเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายทั้งหมด

จากข้อค้นพบดังกล่าวยังเห็นได้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยสูงกว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนทั้งประเทศ (21,436.5 บาทต่อปี) ในภาคใต้ (21,381.4 บาทต่อปี) และจังหวัดสงขลา (23,693.2 บาทต่อปี) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2563ค) อีกทั้งผลการวิจัย

ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2557, น. 100) ที่รายงานว่า ชาวใต้ มีค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภคอยู่ในช่วง 60,000-120,000 บาทต่อปี และงานวิจัยของเกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ (2561, น. 68) ที่รายงานว่า เกษตรกรอินทรีย์ในตำบลลวงเหนือ อำเภอตอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ มีค่าใช้จ่ายด้านอาหารเฉลี่ยในช่วง 100-300 บาทต่อวัน

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีเงินออมน้อย เฉลี่ย 9,630.0 บาทต่อปี และสัดส่วน ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่กู้เงินมีมากถึงร้อยละ 79.1 เนื่องจากยางพาราเป็นสินค้าที่ผลิตเพื่อจำหน่ายเท่านั้น ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก จากปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง เพราะประสิทธิภาพขาดทุน อีกทั้งยางพาราเป็นพืชระยะยาว หากไม่มีการจัดการการผลิตที่ดี ปริมาณผลผลิตยางพาราที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับในรอบ 1 ปี จะผันแปรตามฤดูกาลและสภาพดินฟ้าอากาศ ตลอดจนมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงอายุของต้นยางพารา ส่งผลให้รายได้จากการจำหน่ายยางพาราไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ขณะที่การผลิตพืชระยะสั้น เช่น ผัก เมื่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางตัดสินใจและดำเนินการผลิตแล้ว กว่าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายได้ ต้องรอเป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีต้นทุนที่เป็นตัวเงิน เช่น ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมี ตลอดจนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในครัวเรือน ดังนั้นครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีเงินไม่เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายต่างๆ จะมีความต้องการสินเชื่อและเกิดภาวะหนี้สินขึ้น

4.2 ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

4.2.1 มิติการมีอาหาร ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราส่วนใหญ่ร้อยละ 78.1 มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นโฉนด ส่วนที่เหลือเช่าที่ดิน บิดา-มารดาอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย มีเอกสารสิทธิ์เป็น ส.ป.ก.4-01 และใช้ประโยชน์ที่ดินโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพารามีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก เฉลี่ย 10.2 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 9.9 ไร่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของเกษตรกรไทยที่เป็นผู้ผลิตรายย่อย อย่างไรก็ตามการมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จะทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราสามารถดำเนินกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรได้อย่างอิสระ และที่ดินสามารถเป็นมรดกให้แก่บุตรได้ในอนาคต

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการผลิตอาหารส่วนใหญ่ในพื้นที่รอบบ้านรวมไปถึงฟาร์ม เสมือนเป็นการสร้างอุปทานอาหาร จำแนกเป็น (1) พืชอาหาร 11 ชนิด เรียงลำดับตามรายได้จากการจำหน่ายเฉลี่ย ได้แก่ ข้าวโพด (8,234.6 บาทต่อครั้ง) ผักชี (4,156.7 บาทต่อครั้ง) กระหน้า (2,349.5 บาทต่อครั้ง) ต้นหอม (2,086.2 บาทต่อครั้ง) กระจี้บ (1,567.3 บาทต่อครั้ง) ถั่วพู (1,542.8 บาทต่อครั้ง) กะเพรา (672.1 บาทต่อครั้ง) พริก (437.7 บาทต่อครั้ง) มะละกอ (345.6 บาทต่อครั้ง) บวบ (225.9 บาทต่อครั้ง) ส้มเสี้ยว (204.8 บาทต่อครั้ง) และ (2) สัตว์เศรษฐกิจ 2 ชนิด เรียงลำดับตามรายได้จากการจำหน่ายเฉลี่ย ได้แก่ ไก่ (84,200.3 บาทต่อปี)

วัว (37,666.7 บาทต่อปี) ทั้งนี้ความหลากหลายของพืชอาหารหรือสัตว์เศรษฐกิจขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น ความรู้ ทรัพยากรการผลิต เงินทุน อย่างไรก็ตามก็ตีหลายครัวเรือนไม่ได้มีการแบ่งพื้นที่ปลูกพืชอาหารและเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจเป็นส่วนอย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์ในการผลิตของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพารา คือ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผลิตบนฐานของการพึ่งพาตนเองทางอาหาร ดังนั้นการตัดสินใจเลือกชนิดพืชอาหารและเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพารา จึงคำนึงถึงความต้องการบริโภคและความสะดวกเป็นสำคัญ กล่าวคือ เป็นพืชและสัตว์ที่เกษตรกรชาวสวนยางและสมาชิกในครัวเรือนชอบรับประทาน รวมทั้งนำมาใช้ประกอบอาหารเพื่อรับประทานในครัวเรือน ตลอดจนไม่ต้องดูแลรักษามาก โดยส่วนเกินจากการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราจะนำไปจำหน่าย

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Somboonsuke et al. (2011, p. 328) ที่รายงานว่า ข้าวโพดและพริกเป็นพืชอายุสั้นที่ปลูกกันมากในระบบการผลิตยางพาราและพืชอาหารแซมยางพารา (ต้นยางพารามีอายุไม่เกิน 3 ปี) รวมถึงรายงานข้อมูลภาวะการผลิตพืชอายุสั้นในตำบลบางเหริ่ง อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา แสดงให้เห็นว่า ข้าวโพด ต้นหอม กะเพรา และพริกเป็นพืชที่ปลูกกันมากในพื้นที่ และงานวิจัยของทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2557, น. 100) ได้รายงานว่า ชาวใต้มีการปลูกผักสวนครัวและไม้ผล รวมถึงเลี้ยงไก่บริเวณบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ของการผลิต คือ เพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อจำหน่าย

จากข้อค้นพบยังแสดงให้เห็นด้วยว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการกระจายผลผลิตโดยไม่ได้พึ่งพารายได้จากยางพาราเพียงอย่างเดียว เพื่อลดความเสี่ยงจากความผันผวนของราคายางพารา ยิ่งไปกว่านั้นยังแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในมิติการมีอาหารโดยภาพรวม รวมถึงการพึ่งพาตนเองทางอาหาร เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถผลิตอาหารได้ค่อนข้างหลากหลายชนิด เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารและการพึ่งพาตลาดได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังมีแรงงานในวัยทำงานเป็นแรงงานหลักในการผลิตตั้งแต่ได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้การผลิตอาหารยังเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และได้ออกกำลังกายอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของมินตรา สารรักรักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 32) ที่รายงานว่า ครัวเรือนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่เห็นว่าการปลูกพืชผักสวนครัวช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือน

เป็นที่น่าสังเกตว่า เกษตรกรชาวสวนยางทุกครัวเรือนไม่ได้จัดสรรพื้นที่เพื่อทำนาข้าวซึ่งบางครัวเรือนได้ปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์พื้นที่ จากพื้นที่ที่ใช้ทำนาข้าวในอดีตได้ปรับเปลี่ยนมาใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ปาล์ม น้ำมัน เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดภายในประเทศและตลาดโลก ทั้งนี้เนื่องจากต้นทุนการผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเกือบทุกปี ทว่าราคา

ข้าวที่จำหน่ายได้และผลตอบแทนไม่สูงมาก ซึ่งสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2563, น. 9) ได้รายงานไว้ว่า ในช่วง 3 ปี ข้าวเจ้าหอมมะลิมีต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น โดยในปี 2560/2561 มีต้นทุนการผลิต 10,884 บาทต่อตัน หลังจากนั้นในปี 2561/2562 และ 2562/2563 เพิ่มขึ้นเป็น 11,556 และ 12,062 บาทต่อตัน ตามลำดับ ขณะที่ราคาซื้อขายที่เกษตรกรจำหน่ายได้และผลตอบแทนสุทธิมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงในช่วงเวลาเดียวกัน โดยในปี 2560/2561 ราคาที่เกษตรกรจำหน่ายได้คือ 11,879 บาทต่อตัน ในปีถัดมา 2561/2562 เพิ่มขึ้นเป็น 15,367 บาทต่อตัน และในปีต่อมา 2562/2563 ลดลงเป็น 14,028 บาทต่อตัน ทำนองเดียวกันผลตอบแทนสุทธิ (ส่วนต่างระหว่างราคาซื้อขายที่เกษตรกรจำหน่ายได้และต้นทุนการผลิต) ในปีแรกเท่ากับ 995 บาทต่อตัน ในปี 2 เพิ่มขึ้นเป็น 3,811 บาทต่อตัน และในปีที่ 3 ลดลงเป็น 1,966 บาทต่อตัน

นอกจากนี้สภาพภูมิอากาศที่มีความแปรปรวนทำให้ปริมาณผลผลิตข้าวที่ผลิตได้ลดลงตามไปด้วย ซึ่งสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2563, น. 9) ได้รายงานไว้ว่า ในช่วง 3 ปี ข้าวเจ้าหอมมะลิมีผลผลิตต่อไร่ลดลง โดยในปี 2560/2561 มีผลผลิตต่อไร่ 337 กิโลกรัม ต่อมาในปี 2561/2562 และ 2562/2563 ลดลงเป็น 317 และ 303 กิโลกรัม ตามลำดับ ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางประสบภาวะขาดทุนสะสมมาโดยตลอด ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในมิติการมีอาหารได้ เพราะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีพื้นที่ผลิตอาหารลดลง และอาจก่อให้เกิดการล่มสลายของวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสังคมชนบทในการทำนาข้าว เช่น การออกปาก

งานวิจัยของ Karunakaran (2013, pp. 401-407) ได้รายงานไว้ว่า การปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกพืชจากพืชอาหารมาเป็นยางพาราในรัฐเกรละ ประเทศอินเดีย ก่อให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารอันเนื่องมาจากผลผลิตข้าวและความหลากหลายของพืชในระบบการผลิตลดลง ขณะที่งานวิจัยของ Friis et al. (2016, p. 25) ได้รายงานไว้ว่า การปรับเปลี่ยนพื้นที่มาปลูกยางพาราในเมืองน้ำบัก แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว ส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าวและการผลิตอาหาร และงานวิจัยของ Balde et al. (2019, p. 16) ได้รายงานไว้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่ผลิตพืชอุตสาหกรรม (ยางพาราและปาล์มน้ำมัน) ในกินี จะมีความหลากหลายของอาหารน้อยกว่าครัวเรือนเกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบยังชีพ (ปลูกพืชอาหาร) นอกจากนี้งานวิจัยนพรัตน์ไชยชนะ (2562, น. 126) ได้รายงานไว้ว่า สาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาความเสียด้านอาหาร ได้แก่ ความผันผวนของการผลิตทางการเกษตรทั้งปริมาณผลผลิตที่ได้รับและราคาผลผลิต การขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว

4.2.2 มิติการเข้าถึงอาหาร ตลาดในชุมชนเป็นแหล่งอาหารที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด 4.7 (ตารางที่ 2) แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารดังกล่าวในระดับมากที่สุด ทำนองเดียวกันร้านค้า/โชห่วยในชุมชนเป็นแหล่งอาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง

สามารถเข้าถึงในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.6 ขณะที่ฟาร์มเป็นแหล่งอาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 3.1

ตารางที่ 2

ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

แหล่งอาหาร	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	\bar{x}
ตลาดในชุมชน	243 (73.6%)	83 (25.2%)	4 (1.2%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	4.7 (มากที่สุด)
ร้านค้า/โชห่วย ในชุมชน	211 (64.0%)	106 (32.1%)	13 (3.9%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	4.6 (มากที่สุด)
พื้นที่รอบบ้าน/ ฟาร์ม	4 (1.2%)	69 (20.9%)	205 (62.1%)	52 (15.8%)	0 (0.0%)	3.1 (ปานกลาง)
ห้างสรรพสินค้า	0 (0.0%)	14 (4.3%)	49 (14.8%)	89 (27.0%)	178 (53.9%)	1.7 (น้อยที่สุด)
ครัวเรือนอื่น (การแบ่งปัน/ การแลกเปลี่ยน)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	106 (32.1%)	224 (67.9%)	1.3 (น้อยที่สุด)
องค์กร/หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง	0 (0.0%)	0 (0.0%)	7 (2.1%)	59 (17.9%)	264 (80.0%)	1.2 (น้อยที่สุด)

แหล่งอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจำแนกได้ 4 แหล่ง ได้แก่ 1) แหล่งอาหารจากการผลิตเอง 2) แหล่งอาหารจากการซื้อขาย 3) แหล่งอาหารจากการแบ่งปัน/การแลกเปลี่ยน และ 4) แหล่งอาหารจากการบริจาค ทั้งนี้แหล่งอาหารจากการซื้อขายหรือตลาดเป็นแหล่งที่มีบทบาทสำคัญต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง เพราะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่ได้ปลูกพืชอาหาร เลี้ยงสัตว์ และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทุกชนิดที่นำมาบริโภคในครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการพึ่งพาระบบตลาดแบบมีเงื่อนไขคือ ซื้ออาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่ได้ผลิตเอง หรือไม่สามารถผลิตเองได้ เช่น ข้าว ผลไม้ เป็ด ปลา อาหารทะเล ตลอดจนอาหารแห้งและเครื่องปรุงรส อย่างไรก็ตามสำหรับอาหารบางชนิด แม้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางผลิตได้เอง เช่น ไข่ไก่ แต่ปริมาณที่ผลิตได้มีไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องซื้อหรือจัดหาจากตลาดและร้านค้า/โชห่วยในชุมชน ตลอดจนฟาร์มของครัวเรือนผู้ผลิตโดยตรง ซึ่งใช้การเดินทางและเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์ เพราะระยะทางจากที่พักอาศัยถึงตลาดไม่ได้ไกลมาก

สาเหตุที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถผลิตอาหารทุกชนิดที่นำมาบริโภคในครัวเรือนได้ เนื่องด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรการผลิต เงินทุน ความรู้ และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร กล่าวคือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีที่ดิน แรงงาน และเงินทุนจำกัด ทำให้ความสามารถในการผลิตอาหารบางชนิดไม่เป็นไปตามที่ต้องการ โดยไม่เกิดส่วนเกินจากการบริโภคในครัวเรือนเป็นจำนวนมาก หรือปริมาณที่ผลิตได้มีไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือน อีกทั้งยังมีต้นทุนการผลิตสูง เพราะไม่ได้รับประโยชน์จากการประหยัดต่อขนาด อันเนื่องมาจากการซื้อปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้สามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาที่ถูกลง ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้มากขึ้นได้

นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีความรู้ไม่เพียงพอสำหรับการผลิตอาหารชนิดอื่น หรือเกินขีดความสามารถของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง จึงมีความเสี่ยงสูงที่ผลตอบแทนในรูปตัวเงินที่ได้รับจะไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน ตลอดจนพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก เพราะอยู่นอกเขตชลประทานดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นหลังความเจริญก้าวหน้าทางระบบการผลิตแบบทุนนิยมได้รุกคืบเข้ามา ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารจากการซื้อขายทั้งในและนอกชุมชนได้ง่าย และพึงพาแหล่งอาหารดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น เพราะมีอาหารที่หลากหลายตามความต้องการ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีความสะดวกกว่า และการเข้าถึงแหล่งอาหารจากการซื้อขายไม่ต้องใช้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญา หรือการจัดการเหมือนกับแหล่งอาหารจากการผลิตเอง แต่ต้องจ่ายเงินซื้อเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารตามที่ต้องการ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีความสามารถที่จะจ่าย เนื่องจากมีอำนาจซื้อหรือรายได้จากการทำการเกษตรดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งรายได้และราคาเป็นปัจจัยกำหนดความสามารถในการเข้าถึงอาหาร (นพรัตน์ ไชยชนะ, 2562, น. 126) สัดส่วนของอาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางผลิตเองต่ออาหารที่มาจากภายนอก คือ 15.4 : 84.6 ซึ่งเห็นได้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการพึ่งพาแหล่งอาหารจากภายนอกในสัดส่วนที่สูง ดังนั้นจึงมีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร หากไม่มีร้านค้า/โชห่วยหรือพ่อค้า-แม่ค้านำข้าว รวมไปถึงผลผลิตหรือสินค้าเกษตรที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องการมาวางจำหน่ายในตลาด อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถควบคุมชนิด ปริมาณ ราคา คุณภาพ ความสะอาด ตลอดจนความปลอดภัยของอาหารที่ซื้อจากตลาดเหมือนกับอาหารที่ผลิตเองได้ จึงมีความเสี่ยงที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจะเผชิญกับปัญหาค่าใช้จ่ายด้านอาหารสูง ปัญหาความไม่ปลอดภัยของอาหาร และปัญหาสุขภาพ

ห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งอาหารที่อยู่ห่างไกลจากที่พักอาศัย ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเดินทางไปซื้ออาหารจากสถานที่ดังกล่าวนานๆ ครั้งเท่านั้น ส่วนแหล่งอาหารจากวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น ได้แก่ การแบ่งปันอาหารจากครัวเรือนอื่น มีน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต

เพราะการผลิตของแต่ละครัวเรือนเน้นการผลิตเชิงการค้ามากขึ้น ผลผลิตหรืออาหารที่ผลิตได้โดยส่วนใหญ่จึงนำไปจำหน่าย อีกทั้งการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ทำให้ความหลากหลายของชนิดอาหารลดลง ส่งผลให้ภาพปรากฏของความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกันมีน้อยลง โดยสัดส่วนของอาหารที่แบ่งปันให้กับครัวเรือนอื่นมาจากการผลิตเองต่ออาหารที่แบ่งปันให้กับครัวเรือนอื่นมาจากภายนอกหรือซื้อจากตลาด คือ 70.1 : 29.8 ซึ่งงานวิจัยของมินตรา สารรักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 35) ได้รายงานว่ ครัวเรือนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่เห็นว่า การให้หรือแลกเปลี่ยนอาหาร สิ่งของ และเงินระหว่างคนในชุมชน ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน เป็นการแสดงความเอื้อเพื่อต่อกัน สำหรับแหล่งอาหารจากการบริจาค ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจะได้รับอาหารจากแหล่งนี้ก็ต่อเมื่อเกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรง และสร้างความเสียหายในวงกว้าง

จากข้อมูลดังกล่าว เห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงอาหารจากแหล่งอาหารทางตรงด้วยการผลิตเอง และแหล่งอาหารทางอ้อมจากแหล่งอื่นทั้งในและนอกชุมชนได้ตลอดทั้งปี ทว่าชนิดและปริมาณอาหารจะผันแปรตามฤดูกาล อาจกล่าวได้ว่าอาหารที่มีอยู่จากแหล่งอาหารต่าง ๆ นั้น มีความเพียงพอต่อความต้องการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ผลการวิจัยคล้ายคลึงกับงานวิจัยของทรงสิริ วิชิรานนท์ และคณะ (2557, น. 102) ที่รายงานว่า ชาวได้เข้าถึงอาหารจาก 4 แหล่ง ประกอบด้วย 1) การปลูกเอง 2) การเก็บหาจากธรรมชาติ 3) การซื้อ และ 4) การแบ่งปัน ซึ่งอาหารได้มาจากการซื้อจากตลาดมากที่สุด เช่น ตลาดสด ตลาดนัด รถเร่ แหล่งผลิตโดยตรง รองลงมา คือ การปลูกเอง การเก็บหาจากธรรมชาติและ การแบ่งปัน ตามลำดับ

งานวิจัยของก้อง เค็มกระโทก และคณะ (2555, น. 142-144) ได้รายงานว่ ประชาชนในตำบลสำนักตะคร้อ อำเภอเทพารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา มีการบริโภคอาหารที่หาได้ในท้องถิ่นและเน้นอาหารตามฤดูกาล ขณะที่งานวิจัยของวีระศักดิ์ จุลดาลัย และคณะ (2556, น. 220-222) ได้รายงานว่ ชุมชนในตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม มีความไม่มั่นคงทางอาหารในมิติการมีอาหารและมิติการเข้าถึงอาหาร เนื่องจากคนในชุมชนมีการปลูกพืชเศรษฐกิจแทนพืชอาหาร เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน นอกจากนี้งานวิจัยของทรงชัย ทองปาน และนิธิตา เนื่องจำนงค์ (2562, น. 31-34) ได้รายงานว่ การเปลี่ยนไปปลูกยางพาราของครัวเรือนในพื้นที่ริมแม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ ทำให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารทางตรงได้น้อยลง ขณะที่แหล่งอาหารทางอ้อมมีบทบาทมากขึ้น โดยครัวเรือนส่วนใหญ่จะซื้ออาหารจากตลาด/ร้านค้าในชุมชน โดยเฉพาะตลาดนัด

4.2.3 มิติการใช้ประโยชน์จากอาหาร ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีสัดส่วนของอาหารที่ทำเองต่ออาหารปรุงสำเร็จ/อาหารสำเร็จรูปที่ซื้อมาจากตลาด เช่น แกงถุง ข้าวแกง คือ 13.9 : 86.1 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยครัวเรือนเกษตรกร

ชาวสวนยางมีการประกอบอาหารเพื่อรับประทานในครัวเรือนน้อยลง เนื่องจากความไม่สะดวก ความเร่งรีบ หรือข้อจำกัดด้านเวลา เพราะการประกอบอาหารทำให้เสียเวลาในการทำกิจกรรมอื่น ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการบริโภคอาหารนอกบ้านสูงที่สุดในหมวดค่าอาหารตั้งที่ได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาอาหารไม่ปลอดภัยได้ เช่น สารเคมี ตกค้างในผักและเนื้อสัตว์ (อมวาสี อัมพันศิริรัตน์ และคณะ, 2559, น. 148) ขณะที่การประกอบอาหารเองจะช่วยสร้างความมั่นใจในการรับประทานอาหารที่มีความปลอดภัย และก่อให้เกิดความสุข สอดคล้องกับพฤติกรรมของครัวเรือนเกษตรกรในภาคใต้ซึ่งมีการนำผลผลิตที่ผลิตได้ มาเป็นอาหารน้อยมาก (ปยุณดา มาสวัสดิ์ และคณะ, 2559, น. 349) อย่างไรก็ตามงานวิจัยของ ทรงสิริ วิชารานนท์ และคณะ (2557, น. 94) ได้รายงานไว้ว่า ชาวใต้ส่วนใหญ่เห็นว่า สามารถพึ่งพาตนเองทางอาหารได้

เมื่อพิจารณาถึงความหลากหลายของอาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางบริโภค พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการบริโภคอาหารประเภทโปรตีนจำพวกเนื้อหมูสูงที่สุด เฉลี่ย 3.5 กิโลกรัมต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 27.3 รองลงมา คือ ผลไม้ ผัก และเนื้อไก่ เฉลี่ย 2.5 2.0 และ 1.8 กิโลกรัมต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละ 19.5 15.6 และ 14.1 ตามลำดับ (ตารางที่ 3) เห็นได้ว่า อาหารที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางบริโภคมีสารอาหารครบทั้ง 5 หมู่ ได้แก่ โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน วิตามิน และเกลือแร่ จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีความมั่นคงทางอาหารในมิติการใช้ประโยชน์อาหารโดยภาพรวม เนื่องจาก ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการบริโภคอาหารที่หลากหลายและมีคุณค่าทางโภชนาการ

ตารางที่ 3

ความหลากหลายของอาหารในการบริโภคของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

อาหาร	ปริมาณการบริโภค (กิโลกรัมต่อสัปดาห์)	ร้อยละ
เนื้อหมู	3.5	27.3
ผลไม้	2.5	19.5
ผัก	2.0	15.6
เนื้อไก่	1.8	14.1
เนื้อปลา	1.0	7.8
นม	1.0	7.8
กุ้ง	0.5	0.4
เนื้อเป็ด	0.5	0.4
อื่นๆ	0.9	7.1
รวม	13.7	100.0

4.3 กลยุทธ์การรับมือด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางพาราในพื้นที่วิจัย

ในรอบปีที่ผ่านมาครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 76.1 ส่วนที่เหลือร้อยละ 23.9 ประสบปัญหาการขาดแคลนอาหารบางส่วน อันเนื่องมาจากปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ปัจจัยการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภคยังคงมีราคาสูง ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางบางครัวเรือนเสียเปรียบในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต และก่อให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจคือ รายได้และรายจ่ายของครัวเรือนไม่สมดุลกัน เพราะการผลิตไม่สามารถสร้างรายได้ให้เพียงพอต่อรายจ่ายที่เกิดขึ้นในระยะเวลาเดียวกัน ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นตามวัฏจักรเศรษฐกิจ แต่เป็นปัญหาทางโครงสร้างเศรษฐกิจครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจึงจำเป็นต้องจัดสรรเงินที่มีจำกัดอย่างมีเหตุผลภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ อย่างไรก็ตามในเชิงจิตวิทยา ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่มีความวิตกกังวลใดๆ เกี่ยวกับปัญหาการขาดแคลนอาหาร หรือปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือน เพราะเป็นเรื่องที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถจัดการได้

ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารส่วนใหญ่พบในครัวเรือนที่มีฐานะยากจนหรือมีรายได้ต่ำ ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท รวมไปถึงครัวเรือนเกษตรกร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดเล็ก ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตชนบทที่มีความทุรกันดารและอยู่ห่างไกลจากเมือง (ปยุตนดา มาสวัสดิ์ และคณะ, 2559, น. 349) ตัวอย่างเช่น หากราคาอาหารเพิ่มสูงขึ้น ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีฐานะยากจนจะเป็นกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อน เพราะไม่มีความสามารถที่จะจ่ายได้อันเนื่องมาจากรายได้ไม่เพิ่มขึ้น หรือเพิ่มขึ้นอย่างจำกัด ส่งผลให้ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งอาหารจากการซื้อขายของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางลดลง โดยอาจจะซื้อได้เพียงอาหารที่ไม่มีคุณภาพ หรือไม่ปลอดภัย หรือมีคุณค่าทางโภชนาการน้อย ทั้งนี้ปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อจำกัดและปัญหาที่ครัวเรือนเกษตรกรเผชิญอยู่ เช่น ที่ดินมีจำกัด ปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร เงินทุน และแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร ปัญหาหนี้สิน ภัยแล้ง ความแปรปรวนของฤดูกาล การระบาดของโรคพืชและแมลงศัตรูพืช ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตได้มีปริมาณน้อยและลดลง (คณะอนุกรรมการจัดทำแผนเพื่อการบริหารความมั่นคงทางด้านอาหาร, 2560)

กลยุทธ์การรับมือด้านอาหารที่เกษตรกรชาวสวนยางทุกครัวเรือนมีการปฏิบัติ คือ การรับประทานอาหารที่ชอบน้อยลงหรือมีราคาถูกลง (ตารางที่ 4) รองลงมาคือการจำกัดขนาดของมื้ออาหาร คิดเป็นร้อยละ 87.3 เพราะกลยุทธ์ทั้งสองสามารถปฏิบัติได้ง่าย เพื่อลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารลง สอดคล้องกับงานวิจัยของมินตรา สาระรักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 30) ที่รายงานว่า มีครัวเรือนบ้านเมืองหมีน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่ลดปริมาณอาหารลง นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 75.2

ซื้ออาหารโดยเงินเชื่อ เพราะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยพึ่งพิงอันเนื่องมาจากไม่มีรายได้ คือ วัยเด็กและ/หรือวัยสูงอายุที่ไม่สามารถประกอบอาชีพหรือทำงานได้อย่างน้อย 1 คน ทำให้ต้องพึ่งพารายได้ของครัวเรือนเพื่อนำไปใช้จ่ายหาอาหารให้เพียงพอสำหรับการบริโภค ซึ่งในเชิงสังคม การซื้ออาหารโดยเงินเชื่อถือเป็นการได้อาหารด้วยวิธีการหรือรูปแบบที่แตกต่างจากแบบแผนทางสังคม และอาจส่งผลในเชิงจิตวิทยา คือ ก่อให้เกิดความอับอาย รู้สึกไร้อำนาจ และแปลกแยก สอดคล้องกับงานวิจัยของมินตรา สารระักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 29) ที่รายงานว่า มีครัวเรือนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่ซื้ออาหารโดยค้างชำระไว้ก่อน

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางส่วนหนึ่งมีการรับจ้างทั้งในและนอกฟาร์ม เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน และจัดสรรเงินสำหรับซื้ออาหารสำเร็จรูปเพราะสามารถตอบสนองครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีข้อจำกัดด้านเวลาในการประกอบอาหาร และต้องการความสะดวกได้ คิดเป็นร้อยละ 41.5 และ 37.6 ตามลำดับ ซึ่งงานวิจัยของมินตรา สารระักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 30, 32) ได้รายงานว่า ครัวเรือนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่เห็นว่าการประกอบอาชีพเสริมหลังงานประจำ จะทำให้ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีครัวเรือนที่ซื้ออาหารสำเร็จรูป เช่น แกงตุ๋น อาหารกล่องที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบถ้วน

ตารางที่ 4

กลยุทธ์การรับมือด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

กลยุทธ์การรับมือด้านอาหาร	ปฏิบัติ (ร้อยละ)	ไม่ปฏิบัติ (ร้อยละ)
1. การรับประทานอาหารที่ชอบน้อยลงหรือมีราคาถูกลง	330 (100.0)	0 (0.0)
2. การจำกัดขนาดของมื้ออาหาร	288 (87.3)	42 (12.7)
3. การซื้ออาหารโดยเงินเชื่อ	248 (75.2)	82 (24.8)
4. การรับจ้างทั้งในและนอกฟาร์ม	137 (41.5)	193 (58.5)
5. การจัดสรรเงินสำหรับซื้ออาหารสำเร็จรูป	124 (37.6)	206 (62.4)
6. การยืมอาหารหรือขอความช่วยเหลือจากญาติและ/หรือเพื่อนบ้าน	89 (27.0)	241 (73.0)
7. การยืมเงินจากญาติและ/หรือเพื่อนบ้านเพื่อใช้ซื้ออาหาร	69 (20.9)	261 (79.1)
8. การจำหน่ายสัตว์เลี้ยง	28 (8.5)	302 (91.5)
9. การผสมข้าวกับพืชชนิดอื่นเพื่อรับประทานเป็นอาหาร	14 (4.2)	316 (95.8)
10. การทำการเกษตรในช่วงหน้าแล้ง	0 (0.0)	330 (100.0)
11. การเก็บหาอาหารจากป่า ลำสัตว์ หรือพืชผักที่ยังเจริญเติบโต ไม่เต็มที่	0 (0.0)	330 (100.0)

กลยุทธ์การรับมือด้านอาหาร	ปฏิบัติ (ร้อยละ)	ไม่ปฏิบัติ (ร้อยละ)
12. การให้สมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยเด็กไปร่วมรับประทานอาหารกับเพื่อนบ้าน	0 (0.0)	330 (100.0)
13. การให้สมาชิกในครัวเรือนไปขออาหารที่วัด	0 (0.0)	330 (100.0)
14. การจำกัดปริมาณอาหารของสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่เพื่อเก็บไว้ให้สมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยเด็ก	0 (0.0)	330 (100.0)
15. การให้ความสำคัญกับสมาชิกในครัวเรือนที่ทำงานหารายได้ก่อนสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้ทำงาน	0 (0.0)	330 (100.0)
16. การลดจำนวนมื้ออาหารลง	0 (0.0)	330 (100.0)
17. การอดอาหารทั้งวัน	0 (0.0)	330 (100.0)

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ยืมอาหารหรือขอความช่วยเหลือจากญาติและ/หรือเพื่อนบ้าน และยืมเงินจากญาติและ/หรือเพื่อนบ้านเพื่อใช้ซื้ออาหาร คิดเป็นร้อยละ 27.0 และ 20.9 ตามลำดับ เนื่องจากบางครัวเรือนมีข้อจำกัดด้านรายได้ ขณะเดียวกันการได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมทั้งจากญาติและ/หรือเพื่อนบ้านและ/หรือคนในชุมชน จะช่วยให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงอาหาร และมีปริมาณอาหารที่เพียงพอสำหรับการบริโภค ซึ่งการให้ถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ย่อมดีใจเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุขหรือพ้นจากความทุกข์ ดังนั้นการให้จึงเป็นการสร้างหรือสนับสนุนให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นในชุมชนหรือสังคม (เดชรัต สุขกำเนิด, 2550, น. 97) ทั้งนี้ญาติและเพื่อนบ้านจัดเป็นกลุ่มปฏิสัมพันธ์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดแบบเป็นกันเอง หรือมีการปฏิสัมพันธ์กันบ่อยครั้งและสม่ำเสมอกับวัยผู้ใหญ่ตอนต้นหรือวัยหนุ่มสาวและวัยผู้ใหญ่ตอนกลางหรือวัยกลางคน (Hess et al., 1991, p. 85)

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของมินตรา สาระรักษ์ และเสาวลักษณ์ แสนนาม (2557, น. 29) ที่รายงานว่ามีครัวเรือนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ที่กู้เงินเพื่อซื้ออาหารสำหรับรับประทานในครัวเรือน และงานวิจัยของวงศ์ตระกูล มาเกตตุ (2559, น. 67) ที่รายงานว่า ในช่วงขาดแคลนอาหาร คนในชุมชนป่าตอง (นามสมมติ) อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี มีการแบ่งปันอาหารซึ่งกันและกัน นอกจากนี้งานวิจัยของธัญชนก ปะวะละ และภณิตา สุนทรไชย (2561, น. 150-151) ได้รายงานว่ามีครัวเรือนในชุมชนตำบลหนองเม็ก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม มีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนอาหารกันระหว่างครัวเรือนในชุมชนและระหว่างเครือข่าย รวมถึงมีการยืมเงินกันเพื่อซื้ออาหาร

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ร้อยละ 8.5 มีการจำหน่ายสัตว์เลี้ยง เช่น โค ซึ่งการเลี้ยงโคถือเป็นทางเลือกในการออมเงินของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง เพราะการเลี้ยงโคต้องเลี้ยงเป็นระยะเวลาานพอสมควรกว่าจะจำหน่ายได้ ทว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง

ที่มีความจำเป็นต้องใช้เงิน สามารถนำโคไปจำหน่ายเพื่อให้มีรายได้ในทันทีได้ และมีครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเพียง ร้อยละ 4.2 ที่ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหารโดยการผสมข้าวกับพืชชนิดอื่นเพื่อรับประทานเป็นอาหาร ทั้งนี้ความสามารถในการจัดการครัวเรือนของเกษตรกร และศักยภาพในการเรียนรู้เพื่อเพิ่มความสามารถดังกล่าว จะช่วยให้ครัวเรือนมีความมั่นคงทางอาหารมากขึ้น (นิติงษ์ สงศรีโรจน์, 2558, น. 3)

5. สรุปและข้อเสนอแนะ

ท่ามกลางภัยคุกคามที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญจากอดีตจวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง แต่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังคงผลิตยางพาราในฐานะพืชที่สร้างอาชีพและรายได้ต่อไป ขณะเดียวกันการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารเป็นเรื่องที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่อาจละเลยได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในตำบลบางเหรียง อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา มีการผลิตอาหารในพื้นที่รอบบ้านรวมถึงฟาร์ม จำแนกเป็นพืชอาหาร 11 ชนิด และสัตว์เศรษฐกิจ 2 ชนิด แต่ชนิดและปริมาณอาหารที่ผลิตได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือน

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถเข้าถึงอาหารทางตรง ได้แก่ แหล่งอาหารจากการผลิตเอง แหล่งอาหารจากการแบ่งปัน/การแลกเปลี่ยน แหล่งอาหารจากการบริจาค และทางอ้อม ได้แก่ แหล่งอาหารจากการซื้อขาย ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้เพียงพอสำหรับนำไปซื้อหรือจัดหาอาหารจากแหล่งอาหารด้วยการซื้อขาย เพื่อให้มีชนิดอาหารที่หลากหลายและได้รับสารอาหารครบถ้วน รวมทั้งมีปริมาณอาหารที่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือน ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจำเป็นต้องพึ่งพาเงินตราและตลาดกลยุทธการรับมือด้านอาหารที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ได้แก่ การรับประทานอาหารที่มีราคาถูก การจำกัดขนาดของมื้ออาหาร การซื้ออาหารโดยเงินเชื่อ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัยและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางควรมีการวางแผนจัดสรรทรัพยากรการผลิตและเงินทุนอย่างเหมาะสม สำหรับการดำเนินกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรที่มีความหลากหลาย นอกเหนือจากการทำสวนยางพารา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตพืชอาหาร รวมถึงการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ตนเองและสมาชิกในครัวเรือนบริโภค หรือเป็นที่ต้องการของตลาดในกรณีที่มีการผลิตเพื่อจำหน่ายด้วย ขณะเดียวกันหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรสร้างเจตคติที่ดีต่อการเพิ่มความหลากหลายในระบบการผลิตยางพาราให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง รวมถึงส่งเสริมให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเล็งเห็นถึงความสำคัญของการ

สำรองอาหารในกรณีที่เกิดเหตุฉุกเฉิน ตลอดจนการติดตามข้อมูลข่าวสารและความรู้ที่เป็นประโยชน์ เพื่อนำไปใช้ในการวางแผนผลิตสินค้าเกษตรได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ควรพัฒนาตลาดในท้องถิ่นให้มีการจำหน่ายอาหารที่มีคุณภาพ

2. หากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่มีความพร้อม (ต้นทุนในการผลิตปรับตัวสูง) ด้านทุนมนุษย์ เช่น ไม่มีความรู้หรือมีความรู้ไม่เพียงพอและไม่ถูกต้องในการผลิตทางการเกษตร รวมทั้งหากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องการปัจจัยการผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์หรือพันธุ์สัตว์ที่มีคุณภาพ ปุ๋ย สารเคมี และอาหารสัตว์ที่มีราคาถูก ด้วยความคาดหวังให้มีรายได้เพิ่มขึ้นหรือเพียงพอต่อการดำรงชีพ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางควรสะท้อนปัญหาและความต้องการเหล่านี้ไปยังหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เพื่อให้หน่วยงานเหล่านี้ จัดโครงการให้ความรู้ในเรื่องที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ในพื้นที่ต้องการ รวมถึงจัดหาปัจจัยการผลิตตามความเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง/References

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2556). *เขตเหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน อ้อยโรงงาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์*. กรมพัฒนาที่ดิน.
- ก้อง เต็มกระโทก, พิทักษ์ นวมขุนทด, และ อัญชัญ เต็มกระโทก. (2555). *สถานการณ์การบริโภคอาหารหลักเพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายความมั่นคงด้านอาหารหลักของชุมชน ตำบลสำนักตะคร้อ อำเภอเทพารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกตุสุตา สิทธิสันติกุล, ขนิษฐา เสถียรพีระกุล, และ บัญจรัตน์ โจลานันท์. (2561). *แนวทางพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในชุมชนเกษตรกรอินทรีย์ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*. *วารสารวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร*, 35(3), 64-73.
- คณน ไตรจันทร์, ชีรศักดิ์ จินดาบถ, และ อนุวัต สงสม. (2560). *องค์ประกอบความมั่นคงทางอาหารระดับครัวเรือนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้*. *วารสารวิทยาศาสตร์สาขาสังคมศาสตร์*, 38(2), 577-587.
- คณะอนุกรรมการจัดทำแผนเพื่อการบริหารความมั่นคงทางด้านอาหาร, คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์. (2560). *กรอบยุทธศาสตร์ความมั่นคงด้านอาหาร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พ.ศ. 2560-2564)*. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.
- เดชรัด สุขกำเนิด. (2550). *เศรษฐศาสตร์แห่งความสุข*. ใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บรรณาธิการ). *เศรษฐศาสตร์ธรรมิกราชา* (น. 74-108). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงชัย ทองปาน, และ นิธิมา เนื่องจำนงค์. (2562). "จากนาข้าวเป็นสวนยางพารา": การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพ และความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวนาริมแม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 10(1), 10-41.
- ทรงสิริ วิชิรานนท์, พงษ์นัย บุญนา, และ จงทิพย์ อธิมุตีสรรค์. (2557). *วิถีชีวิตและความมั่นคงของอาหารภาคใต้*. *วารสารวิชาการและวิจัย มทร.พระนคร*, 8(1), 94-107.
- ธัญชนก ปะวะละ, และ ภณิดา สุนทรไชย. (2561). *รูปแบบการสร้างความมั่นคงทางอาหารบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและทุนทางสังคมเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นตำบลหนองเม็ก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม*. *วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 5(1), 143-154.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2555). *การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS และ AMOS* (พิมพ์ครั้งที่ 13). เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- นพรัตน์ ไชยชนะ. (2562). *แกงบวบบ้านดลิ่งแดงและความมั่นคงทางอาหารในท้องถิ่น*. *อินทนิลทักษิณสาร*, 14(1), 121-151.

- นิติพงษ์ ส่งศรีโรจน์. (2558). ความมั่นคงทางอาหารและความสามารถในการจัดการครัวเรือนของเกษตรกรในเขตพื้นที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดิน จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 55(1), 1-25.
- ปุกนดา มาสวัสดิ์, ประพิณวดี ศิริศุภลักษณ์, และ อสิริยา นิตัทธน์ประกาศ บุญญะศิริ. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรไทย. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(2), 347-356.
- มินตรา สารระักษ์, และ เสาวลักษณ์ แสนนาม. (2557). ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนของประชาชนบ้านเมืองหมื่นน้อย ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 16(3), 25-37.
- พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551. (8 กุมภาพันธ์ 2551). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก. หน้า 40
- วงศ์ตระกูล มาเกต. (2559). การสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนป่าตรง อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 11(38), 67-76.
- วีระศักดิ์ จุลดาชัย, พณิฐา ยงพิทยาพงศ์, ณัฐชญา เขตกระโทก, นิพนธ์ ดิยะบุตร, และ ปัญญา สิทธิบุตร. (2556). *การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะและแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ศจันทร์ ประชาสันต์. (2552). *การพัฒนาดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหาร*. สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2550). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 14). สามลดา.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2559). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 23). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวิมล ติรกานันท์. (2550). *การสร้างเครื่องมือวัดตัวแปรในการวิจัยทางสังคมศาสตร์: แนวทางสู่การปฏิบัติ*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2563). *สารสนเทศเศรษฐกิจการเกษตรรายสินค้าปี 2562*.
<http://www.oae.go.th/assets/portals/1/files/ebook/2563/commodity2562.pdf>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563ก). *รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือน เป็นรายภาค และจังหวัด*.
<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563ข). *เส้นความยากจน (ด้านรายจ่าย) จำแนกเป็นรายภาค และจังหวัด*.
<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx>

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2563ค). ค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือน เป็นรายภาค และจังหวัด.

<http://statbbi.nso.go.th/ststicreport/page/sector/th/08.aspx>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. 2558-2564.

<http://www.nsc.go.th/Download1/policy58.pdf>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2563). สถิติด้านความยากจนและการกระจายรายได้. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3518

อมวาสี อัมพันศิริรัตน์, ทรงฤทธิ์ ทองมีขวัญ, เกษศิริรินทร์ ภูเพชร, และ วิภาดา หมีดะดัม. (2559). ตักยภาพและรูปแบบการจัดการด้านความมั่นคงทางอาหารและอาหารปลอดภัยในชุมชนตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. *วารสารการพยาบาลและการดูแลสุขภาพ*, 34(3), 147-154.

Balde, B. S., Diawara, M., Rossignoli, C. M., & Gasparatos, A. (2019). Smallholder-based oil palm and rubber production in the forest region of Guinea: An exploratory analysis of household food security outcomes. *Agriculture*, 9(41), 1-19.

Friis, C., Reenberg, A., Heinimann, A., & Schonweger, O. (2016). Changing local land systems: Implications of a Chinese rubber plantation in Nambak District, Lao PDR. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 37(1), 25-42.

Hess, B. B., Markson, E. W., & Stein, P. J. (1991). *Sociology*. Macmillan.

Karunakaran, N. (2013). Shift to rubber cultivation and consequences on environment and food security in Kerala. *Journal of Rural Development*, 32(4), 395-408.

Somboonsuke, B., Wetayaprasit, P., Cherdchom, P., & Pacheerat, K. (2011). Diversification of smallholding rubber agroforestry system (SRAS) Thailand. *Kasetsart Journal (Social Sciences)*, 32(2), 327-339.

Tefera, T., & Tefera, F. (2014). Determinants of households food security and coping strategies for food shortfall in Mareko District, Guraghe Zone Southern Ethiopia. *Journal of Food Security*, 2(3), 92-99.

The Economist Intelligence Unit. (2020). *Food security index of Thailand*.

<https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Thailand>

Yamane, T. (1967). *Statistics: An Introductory Analysis* (2nd ed). John Weatherhill.